

Aleksander Panjek

Črna leta in rdeče številke Ivana Černeta, župana v Tomaju sredi 18. stoletja: o dolžniško-upniških razmerjih na podeželju

Panjek, Aleksander, dr., red. prof., Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem, Oddelek za zgodovino, SI-6000 Koper, Titov trg 5, aleksander.panjek@fhs.upr.si, <https://orcid.org/0000-0001-8633-9010>

Zgodovinski časopis, Ljubljana 77/2023 (167), št. 1–2, str. 60–87, cit. 38

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Črna leta in rdeče številke Ivana Černeta, župana v Tomaju sredi 18. stoletja: o dolžniško-upniških razmerjih na podeželju

Prispevek nudi vpogled v naravo in mehanizme upniško dolžniških razmerij na slovenskem podeželju na primeru župana v Tomaju, pri čemer se opira na zapise nepremičninskih transakcij med kmeti v glavarstvu Devin na Krasu v 18. stoletju. Izkaže se, da je bilo kmečko zadolževanje prisotno že pred 19. stoletjem, da so na podeželju delovali posojilodajalci različnih družbenih slojev, da so se kmetje posluževali uradnih postopkov, da je zadolževanje lahko izhajalo iz podjetnosti ter da velike dote in neposrečeni podvigi niso nujno zamajali premoženja velikega kmeta, kakršni so tedaj bili kraški župani.

Ključne besede: kmečki dolгови, kmečke dote, kmečka podjetnost, Kras.

Panjek, Aleksander, PhD., Full Prof., Department of History, Faculty of Humanities, University of Primorska, SI-6000 Koper, Titov trg 5, aleksander.panjek@fhs.upr.si

Historical Review, Ljubljana, Zgodovinski časopis, Ljubljana 77/2023 (167), No. 1–2, pp. 60–87, 38 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

The black years and red numbers of Ivan Černe, mayor of Tomaj in the middle of the eighteenth century: rural debt and credit relations

The paper provides an insight into the nature and mechanisms of credit-debt relationships in the Slovenian countryside, basing on the case of the mayor in Tomaj and relying on records of real estate transactions between peasants in the Devin manor (Karst) in the eighteenth century. It reveals that peasant resorted to debt before the nineteenth century, that lenders from different social classes operated in the countryside, that peasants used official credit procedures, that borrowing could originate from economic agency, and that large dowries and ill-fated ventures did not necessarily sway the property of a large peasant, such as the mayors in the Karst at that time.

Key words: peasant debts, peasant dowries, peasant economic agency, Karst

Uvod

Ali je zemljiški trg med kmeti obstajal in kako je deloval, sta pomembna pokazatelja v zgodovini podeželja.¹ Obstoj zemljiškega trga izkazuje pravico kmetov do bolj ali manj prostega razpolaganja s kmetijami in zemljišči, kar je relevantno za razumevanje samih temeljev kmečke družbe tako s socialnega kot ekonomskega vidika. Njegovo delovanje pa nakazuje na možnosti gospodarske rasti, ker zemljiški trg omogoča dinamično prilagajanje ekonomskim razmeram in s tem večjo ali manjšo zmožnost kmetov, da se aktivno odzivajo na tržne priložnosti s kupovanjem ali prodajo takih ali drugačnih vrst zemljišč.² Poleg tega je pomemben vidik trga kmetijskih zemljišč njegova povezanost s kreditnimi razmerji, saj je bila zemlja za kmeta pomembna osnova za pridobivanje posojil in je obenem predstavljala priložnost finančnega poslovanja urbanih in podeželskih podjetnežev. O tem obstaja dolga tradicija zgodovinske literature na primer v sosednjem severnoitalijanskem prostoru za zgodnji novi vek.³ Namen kmečkih posojil ni bil le premagovanje začasnih preživetvenih stisk, temveč tudi pridobivanje finančnih sredstev za udejanjanje podjetniških pobud v neagrarnih dejavnostih, kot nazorno izkazuje bližnja Karnija in Beneška Slovenija.⁴ Kreditno poslovanje na podeželju in kmečko zadolževanje sta bila že v zgodnjem novem veku razširjena ne le v neposredni zahodni soseščini. To je bil širši evropski fenomen, ki je predmet številnih raziskav in tudi sintez. Laurence Fontaine na primer razkriva ekonomsko kompleksnost pojava, njegovo vpetost v socialne in kulturne dejavnike in »kmečko logiko dolgov«.⁵

Že klasična in obenem najtemeljitejša obravnava te teme pri nas so »Kmečki dolgovi na Slovenskem«⁶ Žarka Lazarevića, ki obravnava obdobje od druge polovice 19. stoletja dalje.⁶ Uveljavljena interpretacija v našem zgodovinopisju osrednji mejnik v zgodovini kmečkega zadolževanja prepozna v zemljiški odvezi sredi 19. stoletja ter v njenih gospodarskih in socialnih posledicah. K temu naj bi bistveno pripomoglo »prodiranje kapitalističnih odnosov«⁶ in »uvedba denarnega

¹ Prispevek je nastal na podlagi raziskav, financiranih iz projekta ARRS J6-3143 »Slovenska zgodovina v malem: kontinuitete in spremembe v vaški skupnosti v dolgoročni perspektivi (Tomaj, 16.–20. stoletje)«.

² Béaur in Chevet, *Institutional changes*, str. 19–23.

³ Corazzol, *Fitti e livelli*.

⁴ Fornasin, *Ambulanti, artigiani e mercanti*; Beguš, *Ekonomija in avtonomija*, str. 153–157.

⁵ Fontaine, *The moral economy*, str. 41–69.

⁶ Lazarevič, *Kmečki dolgovi*.

poslovanja« na vasi, tako da se o tem času piše kot o »prvem obdobju zadolževanja kmetov«.⁷ Ferdo Gestrin v svojem tridelnem pregledu gospodarskega razvoja in gibanj na Slovenskem med 16. in 19. stoletjem sicer omenja kmetije, ki so se za časa Ilirskih provinc »smele zadolževati«. Obenem pa o prvih dveh desetletjih po zemljiški odvezi piše, da se je »že tedaj začelo zadolževanje podeželja«, medtem ko za obdobje do vključno 18. stoletja kmečkih dolgov sploh ne omenja.⁸ To še ne pomeni, da je zavedanje o obstoju dolgov med kmeti tudi v zgodnejših obdobjih povsem odsotno. O tem nam priča Bogo Grafenauer v svojem najbolj problemsko naravnem prispevku k preučevanju kmečke ekonomije, v katerem se osredotoča tudi na metodološke izzive in problematičnost virov za rekonstrukcijo gospodarskih računov posameznih kmetij za obdobje pred 19. stoletjem. V svojem »Gospodarskem obratu kmetije« je namreč pomenljivo opozoril na to, da bi morala taka analiza med drugim zajeti tudi »zadolžitev«.⁹ Si pa moramo priznati, da kmečki dolгови v zgodnjem novem veku niso tema, ki bi doslej pritegnila veliko specifičnega interesa slovenskih zgodovinarjev, vključno z avtorjem tega prispevka. Razen morda omembe dejstva, da po kmečkem uporih iz leta 1713 na Tolminskem niso mogli prodati zaseženih kmetij tudi zato, ker so bile preobremenjene z dolгови. Goriški glavar de Wildenstein in davčni nadzornik Goriške grofije Roglovič sta oblastem predlagala, da bi se zasegi kmetij 61 upornikom pretvorili v denarne kazni, saj bi sicer državna blagajna ne imela nič od tega. Upniki s predkupno pravico so namreč bili tako številni, donosnost kmetijstva tako nizka, dajatve pa visoke, da ni bilo najti nikogar, ki bi jih odkupil¹⁰ – kar je svojevrsten, a prepričljiv dokaz, da je visoka kmečka zadolženost pri nas obstajala že v zgodnjem novem veku.

Prispevek nudi vpogled v obstoj, naravo in mehanizme upniško dolžniških razmerij na slovenskem podeželju pred 19. stoletjem, pri čemer se opira na zapise nepremičninskih transakcij med kmeti v gospostvu in glavarstvu Devin na Krasu.¹¹ Niz razpoložljivih dokumentov pokriva dobro dvanajstletje sredi 18. stoletja: najstarejši je iz januarja 1747, zadnji pa je datiran marca 1759. Zapisi so dveh vrst, ki se med seboj nekoliko razlikujeta in pričata o dveh različnih fazah postopka. Prvo vrsto predstavljajo cenitve nepremičnin, ki so bile predmet transakcije, drugo pa notarski zapisi. Prve so praviloma natančnejše pri navedbi kraja (vasi), narave in vrednosti posameznih nepremičnin, kot so njive, travniki, stavbe in drugo, ter njihovih sestavnih delov in lastnosti, drugi pa z večjo doslednostjo in natančnostjo opredeljujejo finančno-pravne vidike transakcije, na primer obliko plačila, obseg

⁷ Trček in Gestrin-Melik po Lazarevič, *Kmečki dolгови*, str. 13–14.

⁸ Gestrin, *Oris gospodarstva* (1); Isti, *Oris gospodarstva* (2), str. 68 in Isti, *Oris gospodarstva* (3), str. 133–134.

⁹ Grafenauer, *Gospodarski obrat kmetije*, str. 623.

¹⁰ Panjek, *Una grande sollevazione*, str. 194.

¹¹ AST, ATTA, b. 195.1-2, fasc. 6, 7, 11, 12, 13. Vsi podatki in informacije v tem članku so povzeti iz teh arhivskih virov, razen kjer je drugače navedeno. Posamezni listi, strani in zapisi transakcij niso oštevilčeni, zato razpolagamo le s številko na ravni fascikla, vsak od katerih vsebuje na desetine do stotine zapisov, in z datumom posameznega zapisa; slednji si večinoma sledijo v kronološkem redu, vendar z nerednimi izjemami. Zapisi cenitev so hranjeni v fasciklih št. 6, 7 in 13, notarski zapisi pa v fasciklih št. 11 in 12.

dajatev, ki bremenijo zemljišča, bolje predstavijo nastopajoče akterje in včasih tudi razloge, zakaj je prišlo do transakcije (poplačilo dolga, izplačilo dote). Cenitve in notarski zapisi so ohranjeni v ločenih fasciklih in se znotraj omenjenega intervala (1747–1759) le deloma časovno prekrivajo, in sicer v obdobju 1752–1756. Sklop dokumentov izpričuje okoli sedemsto različnih transakcij, ki so večinoma kupoprodaje, dedovanja, dote in zasegi ter so v fazi obdelave in analize v sklopu širše študije.

Iz te obsežne mase podatkov in primerov se tu osredotočamo na omejeno število transakcij, katerim je skupno dvoje: da sodijo v kategorijo zasegov zaradi izterjave dolgov in da zadevajo istega glavnega akterja. Ta bo tudi osrednji lik naše obravnave, in sicer Ivan Černe¹² iz Tomaja. Njegov primer odstopa od povprečja množice transakcij in njihovih akterjev. Izjemen je v dveh pogledih, zaradi katerih se bomo posebej osredotočili ravno nanj: ker nastopa v številnih zadevah in ker izstopa po vrednosti zajetega premoženja. Zato njegovega primera ne moremo imeti za reprezentativnega v smislu nekega povprečja, se pa v njem kažejo številne sestavine in značilnosti zemljiškega trga med kmeti na Krasu sredi 18. stoletja, ki so večinoma slabše poznane. To posebej velja za dolžniško-upniška razmerja, ki bodo ves čas v središču naše pozornosti.

Znano je, da so bila komorna prizadevanja s konca 16. in začetka 17. stoletja za (plačljivi) prehod iz zakupnega v kupni pravni status zajmov (kmetij) na območju Krasa neuspešna in da so kmetje kljub temu lahko kupovali in prodajali zemljišča. Specifično za Tomaj, kjer se odvija tudi večina tu obravnavanih zadev, vemo, da so na začetku 17. stoletja kupoprodaje zemljišč potekale na podlagi lokalnega običajnega prava s postopkom v ustni obliki med samimi kmeti.¹³ S postopkovnega vidika je to opazna razlika s stanjem, kakršnega tu razkrivamo sredi 18. stoletja, ko uprava devinskega gospostva in glavarstva regulira, nadzira in izvaja postopke nepremičninskih transakcij. Sicer v dokumentih, ki so osnova pričujoči razpravi, pravni status zemljišč in kmetij nikoli ni naveden, razen v razmeroma redkih posebnih primerih, kot so dejstvo, da se zemljišče nahaja na komorni zemlji, pripadajoči Devinu, da je zemljišče, ki ga prodaja ženska, v njeni osebni posesti (zaradi česar lahko z njim razpolaga) ali da zemljiški gospod ni devinski, temveč nekdo drug, saj so v tem primeru pristojbine od transakcije pripadale slednjemu.¹⁴

Članek po svoji strukturi odraža dvojni metodološki pristop. V prvem delu so kreditni in dolžniški posli Ivana Černeta predstavljeni v obliki nekakšne »goste pripovedi«, ki je značilna za socialno zgodovino, čeprav je tu prežeta z gospodarskimi podatki. Njen namen je zamotano in mestoma hektično sosledje zapletov in razpletov splesti v logično in razumljivo kronološko zaporedje. V drugem delu članek ubere bolj ekonomsko zgodovinsko kvantitativno metodo, ki nam omogoči

¹² V virih iz 17. 18. stoletja je priimek večinoma zapisan v skladu z italijansko fonetiko kot *Cergna*, a najdejo se tudi drugačne oblike, ki kažejo na to, da gre za priimek »Černe«. V 19. stoletju se je zapis spremenil in uveljavil v obliki »Černe«. To je tudi oblika, ki jo uporabljamo v tem članku.

¹³ Za širšo sliko Panjek, *Fevdalna renta*; specifično za Tomaj pa Panjek, *Pravda o spornem hramu*.

¹⁴ Za umestitev primorskega primera v slovenski in vzhodnoalpski kontekst glede posestnih pravic, deljivosti kmetij in prodaje zemljišč glej Panjek, *Land will tear us apart*.

jasnejšo predstavo o obsegu in vrednosti kreditnih poslov in dolgov Ivana Černeta ter njihovega končnega izida v rdečih številkah. V tretjem razdelku poskuša povezati posamezne ugotovitve in hipoteze ter jih stkati v kolikor toliko koherentno celoto. V zaključkih so podane temeljne ugotovitve o naslovni temi.

1. Zapleti in razpleti

Družina Černe je bila v 18. stoletju med vidnejšimi v Tomaju, saj je več njenih članov zasedalo položaj župana, sam Tomaj pa je bil po gospodarskem potencialu in administrativni vlogi med pomembnejšimi vasmii v devinskem gospostvu in glavarstvu. Na mestu župana v Tomaju v letih 1696–1698 zasledimo Marka Černeta, leta 1715 Andreja v letih 1723–1739 pa Tomaža. Naš osrednji lik Ivan Černe je bil tomajski župan najkasneje od januarja 1748 in ga na tem položaju srečamo do začetka leta 1753, ko je 12. januarja že naveden kot »bivši župan«. Kasneje je kot župan v Tomaju uradoval še Jožef Černe (1771).¹⁵

Zaradi večje jasnosti je kreditne zaplete Ivana Černeta smiselno ločiti na več zadev, ki so potekale bolj ali manj vzporedno in katerih seznam že sam po sebi priča o njihovi razvejanosti. Poimenovali jih bomo: »zadeva Stankič-Miller«, »zadeva Petelin«, »zadeva Rože«, »zadeva Fattor-Ritterman«, »zadeva Bratovščina« in »zadeva Zlobec«.

Na začetku petdesetih let 18. stoletja je bil župan Ivan Černe na prvi pogled na lokalnem kreditnem trgu dejaven v skladu z vzorcem nekaterih drugih županov, ki jih srečujemo v devinski dokumentaciji o nepremičninskih transakcijah, saj je imel skoraj 360 lir terjatev do sovaščana Ivana Petelina. A Černe ni le posojal, temveč si je tudi izposojal. Za takojšen občutek povejmo, da je ob koncu teh poslov v letih 1753–1757 Ivan Černe skupaj izgubil premoženje v vrednosti skoraj 2.700 beneških lir ali 600 goldinarjev kranjske veljave. Pri branju teh vrednosti je za primerjavo koristno vedeti, da je bila lepša kraška kmečka hiša (a ne nova) tedaj vredna okoli 300 lir, dobra dota kraške neveste pa je znašala okoli 500 lir, medtem ko je bila že povsem dostojna dota plemkinje na Kranjskem 500 goldinarjev.¹⁶

Sledeč časovnemu zaporedju bomo najprej navedli dve transakciji, ki nista izrecno in nedvoumno povezani s kreditno-dolžniškimi razmerji našega osrednjega lika, a prispevata k njegovemu orisu – posebej prva, ki smo jo poimenovali »zadeva Stankič-Miller« in o kateri žal nimamo prav veliko informacij. Februarja 1752 je devinsko sodišče razsodilo v prid Urše, hčere pokojnega Andreja Stankiča, poročene z Jurijem Millerjem. Prisodilo ji je očetovo premoženje na območju vasi Vrhovlje (pri Tomaju), »ki ga je dotlej držal Ivan Černe župan v Tomaju«. Kmalu zatem je Urša Stankič, por. Miller, prejela sodno odredbo, s katero je uradno »pridobila posest nad omenjenim premoženjem«. Hkrati je odredba »navedenemu županu zapovedovala, naj se ne vmešava« več. Zaradi svojega »bednega stanja«

¹⁵ AST, *ATTA* b. 202.1, fasc. 15, 17, 29, 36, 41, 42 in AST, *ATTA*, b. 195.1-2, fasc. 6, 7, 11, 12, 13 (za Ivana); ŠAK, ŽT, MKK 4 (za Andreja). Navedene letnice ne pomenijo celih obdobj županovanj, temveč leta, ko smo zasledili omembo posameznikov na položaju župana.

¹⁶ Štuhec, *Besede, ravnanja in stvari*, str. 137.

zakonca Miller nista mogla prevzeti kmetije, saj nista imela potrebnih sredstev za obdelovanje in plačevanje dajatev, še manj pa za poplačilo »številnih dolgov, ki jih je pustil navedeni oče«. Zato sta kmetijo prodala krajanu Marku Živcu za skromni znesek 15 dukatov (90 lir), ki jih je kupec zakoncema Miller izplačal v gotovini pred notarjem že proti koncu marca 1752. Prodajalca sta kupcu darovala vrednost, ki bi morebiti presegala vsoto kupnine in dolgov. Vrednost kmetije je bila ocenjena na 2.084,8 lir bruto oziroma 1.472,80 lir neto (brez dajatev), obsegala pa je domačijo (hiša, dvorišče in podrtija), šest njiv (skupaj 0,6 ha) ter deset travnikov (skupaj 5 ha). Kupec Marko Živec je nato leta 1756 prodal ogromen, 2,75 ha velik travnik, da bi poravnal dolgove do urbarja v vrednosti 672,95 lir, ki so bremenili prevzeto kmetijo Stankič; poplačilo teh dolgov je prevzel kupec travnika Tomaž Ravbar namesto izplačila kupnine prodajalcu (Živcu). Koliko je bilo drugih dolgov in kdo so bili upniki, nam dokumentacija žal ne pove (morda je med njimi bil tudi Ivan Černe, ki si je zaradi tega lastil prihodke od kmetije Stankič). V vsakem primeru je mogoče opaziti, kako si je naš župan prilastil kmetijo, s katere ga je odslovila šele odredba sodišča, kar po eni strani priča o njegovi socialni moči, po drugi pa nakazuje, da je bil njegov ugled načet. Prav tako ni mogoče zatrditi niti izključiti, da je januarja 1753 Jožef Štoka s prodajo njive v Tomaju, vredne okoli 60 lir, tedaj že bivšemu županu Ivanu Černetu v resnici poravnal svoj dolg.

Z zanesljivejšimi informacijami o dolžniško upniških razmerjih našega osrednjega lika začnemo pri terjatvi v »zadevi Petelin«. Proti koncu meseca marca 1753 je Ivan Černe z gospo Živec¹⁷ v Gočah podpisal pogodbo, na podlagi katere je odkupil terjatve, ki jih je imela do Ivana Petelina. Gospa Živec, ki predstavlja primer ženske posojilodajalke, je Petelinu posodila 31 dukatov in jih zavarovala z »jusom« nad Petelinovo njivo »Pod britofam« v Tomaju. V zameno je moral Petelin vsako leto gospe Živec plačevati najemnino (obresti) v pšenici. A glavnice posojila ni povrnil in ji je poleg tega ostal dolžan tudi nekaj zapadlih najemnin, tako da je njegov skupni dolg znašal blizu 237 lir. Po vsej verjetnosti je tudi Ivan Černe Petelinu posodil denar v isti obliki, saj je bila njegova terjatev sestavljena iz 54 dukatov glavnice in 24 lir neporavnanih obveznosti v pšenici. S tem ko je Černe odkupil terjatve gospe Živec, je postal edini Petelinov upnik. Junija 1753 je bila izvedena cenitev Petelinove njive kot podlaga za izvršbo, torej njen zaseg za poplačilo dolgov.

A takrat je v Tomaju že prišlo do zamenjave župana. Konec meseca marca 1753 na tem položaju prvič srečamo bivšega podžupana Marka Živca. Ni izključeno, da je izguba pomembne vloge botrovala plazu pravnih postopkov, ki so se nenadoma zgmili na bivšega župana Ivana Černeta. Odtlej namreč časovnica dogodkov deluje, kot bi upniki čakali na trenutek, ko ne bo več župan (ali pa verjamemo naključjem). Prvi udarec je Ivan Černe sicer prejel že v zadnjem letu svojega uradovanja, ko mu je sodišče odvzelo upravljanje kmetije Stankič v Vrhovljah. Morda je tisti dogodek

¹⁷ V virih iz 18. stoletja je priimek zapisan v skladu z italijansko fonetiko kot *Siviz* ali v podobnih različicah. Kasneje je zapis doživel nekaj prehodov, ko se najdejo zapisi (slovenjeno) Šivic in Živic, npr. »Živic (Shivitz, Šivič) Valentin Matija« (1828–1917), Slovenska biografija, Živic, Matija Valentin. Danes temu priimku na Krasu ustreza oblika Živec, ki jo tu uporabljamo.

botroval k temu, da ni bil potrjen za nov mandat na položaju, prav gotovo pa je ostalim njegovim upnikom, ki jih bomo postopoma spoznavali, nakazal, da je bilo na devinskem sodišču mogoče dobiti pravdo proti županu (nato bivšemu županu). Prva slaba novica za Ivana Črneteta po izgubi položaja se v dokumentaciji pojavi v »zadevi bratovščina«. Po odredbi devinskega sodišča sta se konec junija 1753 izvedla cenitev in zaseg njegovih njiv zaradi dolgov, ki jih je imel do Bratovščine Svetega rožnega venca iz Tomaja. Ker je odredba sodišča sledila prijavi, je slednja morala biti vložena že nekaj mesecev pred izvedbo cenitve, torej bolj ali manj v času, ko je Černe zaključeval svoj županski mandat.

Vendar to še zdaleč ni vse, kar se je Ivanu Črnetu dogodilo v njegovem najbolj črnem letu 1753. Le slab mesec po cenitvi njegovih njiv za izvršbo v korist vaške bratovščine se je našemu Ivanu začela razpletati tudi »zadeva Rože«. Na devinskem sodišču je konec julija istega leta izgubil v pravdi s sestro Uršo, poročeno Rože,¹⁸ glede izplačila vrtoglave dote v višini »sto skudov po 10 lir«, to je 1.000 lir z dodatkom »enega cekina«. To sicer ni bila zadnja sodba v zadevi Rože, daleč od tega, a so se mu odtlej začeli nabirati sodni stroški in zamudne obresti. Ker gre v tretje rado, je 20. novembra 1753 devinsko sodišče izdalo še eno odredbo za zaseg nad premoženjem bivšega župana Ivana Črneteta, in sicer zaradi prijave terjatev, ki jih je izkazoval Giuseppe Fattor. S tem v dokumentaciji začnemo slediti še »zadevi Fattor-Ritterman«. Le teden dni zatem je v bližnji vasi Skopo na domu novega tomajskega župana Marka Živca nastal notarski zapis, s katerim se je »zadeva bratovščina« zaključila z uradnim prenosom posesti zemljišč Ivana Črneteta v korist »častitljive bratovščine svetega rožnega venca tomajske«, ki jo je ob prevzemu zastopal Ivan Kokoravec. S tem je Černe dokončno izgubil dva »kosa njive« za 0,4 ha s 164 trtami, »z njihovimi drevesi« in z dvema češpljama v skupni vrednosti blizu 510 lir. O namenu posojila nimamo informacij, kakor tudi ne o znesku dolga, ki pa je moral biti enakovreden neto vrednosti zaseženih zemljišč.

Po treh zaporednih udarcih v zadevah »Bratovščina«, »Rože« in »Fattor-Ritterman« je Ivanu Črnetu vendarle uspelo to neuspehov polno leto 1753, v katerem se je bil poslovil tudi od županskega položaja, zaključiti s pozitivno noto. Decembra je bila namreč izvedena cenitev njive »Pot Britofam« zaradi njegovih terjatev do Ivana Petelina. Od njenega dejanskega prevzema je Ivana Črneteta ločil le še uradni notarski zapis, ki se je zamaknil v naslednje leto.

A pred zaključkom tega postopka se mu je pripetil še en zaplet, saj je dolžnik Ivan Petelin preminul. Verjetno so ravno zaradi tega v aprilu 1754 natančno izračunali in v obliki dvostavnega knjigovodstva zapisali nekoliko zapleteno stanje vzajemnih dolgov in terjatev med upnikom (Černe in vdova Živec) in dolžnikom Petelinom, ki ga je pri obračunu zastopal zet Marko Slavec v imenu svoje tašče Katarine, vdove po Ivanu Petelinu (tabela 1).

¹⁸ V virih iz 18. stoletja je priimek dosledno zapisan v skladu z italijansko fonetiko kot *Rose*, kar lahko ustreza slovenskima oblikama »Rože« ali Rože«. Ker je v kraju uveljavljena oblika »Rožec«, prevzemamo njeno uporabo.

Tabela 1. Izračun dolga Ivana Petelina do Ivana Černeta, zapisal devinski kancelar 23. aprila 1754

	Aktiva – Debetna stran (Deve dare: »mora dati«)	Pasiva – Kreditna stran (Deve avere: »mora prejeti«)
1.	<i>Mora dati Petelin kot izhaja iz procesa 54 dukatov to je 324 lir. Pšenice 4 polovnike to je 24 lir. Za stroške procesa 11:10 lir.</i>	<i>Za njivo, zaseženo zaradi tu nasproti zapisanega dolga, imenovano Pot Britofam, po odštetih dajatvah in X. denarju ocenjeno neto 93 dukatov in 3:3 lire, to je 561:3 lir.</i>
2.	<i>Mora dati za dolg gospe Sivic 31 dukatov to je 186 lir. Pšenice po goriški meri 5,5 polovnikov to je 35:17 lir. Plus za drugih 2,5 polovnikov to je 15 Lir. Lir 596:7 Plus vdova mora dati za zaprisežence 4:10 lir. Lir 600:17</i>	<i>Plus za skupaj 3 čebre belega vina in terana, prejete ob trgatvi leta 1752 po 9 lir za čeber to je 27 lir. Plus mora prejeti 4:10 lir, ki jih bo gospa Sivic morala dati Černetu to je 4:10 lir. Lir 592:13</i>
	<i>Prepišem sem nasprotni znesek v višini Lir 592.13</i>	
	<i>Po odštetem tem znesku ostaja vdova Petelin dolžna 8:4 lir.</i>	

Zatem sta se v poletnih mesecih leta 1754 v negativno smer razpletali tako »zadeva Fattor-Ritterman« kot »zadeva Rože«. V prvi od obeh je bila konec junija izdana odredba sodišča za zaseg zaradi terjatev, ki jih je na sodišču prijavil še Matia Ritterman. S tem so bili podani pogoji, da se terjatvi obeh upnikov (Fattor in Ritterman) povežeta in združita v enotno izvršbo. Še huje je bilo v zadevi, vezani na neizplačano doto v korist sestre Urše, omožene Rože, saj je 31. julija 1754 Ivan Černe z bratom Jakobom izgubil še drugo tožbo. Tokrat je sodba odredjala zaseg zemljišč ustrezne vrednosti. V tej zadevi so se mu poleg glavnice (dote) še naprej kopičile dolžniške obresti in nabirali sodni stroški izgubljenih pravnih. K sreči se mu je tudi to leto zaključilo z žarkom upanja, saj je 30. novembra končno uradno prejel v posest njivo Pod britofom, s čimer je bil poplačan za Petelinov dolg in prevzete terjatve gospe Živec. Ob tej transakciji je Ivan Černe »izjavil, da je bil zadovoljen«. Ne gre pa prezreti dejstva, da je s prevzemom Petelinovega dolga do gospe Živec taisti gospe moral izplačati 237 lir.

A novo leto bi se težko začelo s slabšimi obeti, saj je že 7. januarja 1755 devinsko sodišče sestri Urši odobrilo zaseg premoženja Ivana Černeta zaradi neizplačane dote, zamudnih obresti in sodnih stroškov. Zneski so tu šli v višave. Tudi sicer so se njegove zadeve kar vrstile na dnevni red devinske uprave in se zanj pretežno odvijale v negativno smer. Marca je bila zabeležena še cenitev travnika, ki ga je imel v sosednji vasi Vrhovlje, in sicer v postopku zasega za poplačilo terjatev povezanih upnikov Fattorja in Rittermana. Bilo je le še vprašanje časa, kdaj bo travnik tudi dejansko izgubil. A pred tem je prišlo do novosti v zvezi s sestrično doto.

Glede na predhodni izgubljeni tožbi s sestro Uršo in v prvih dneh januarja odrejeno izvršbo je našemu Ivanu uspelo vsaj delno omiliti težave na tej fronti. V prvih mesecih leta je poskušal sestro prepričati in izprositi, naj vendarle popusti pri svojih zahtevah. Uspelo mu je le deloma. Sestra in svak sta sicer ostala neomajna,

a mu vendarle prišla nekoliko naproti in privolila v kompromisno rešitev. Tako je bil v »zadevi Rože« 8. aprila 1755 pred devinskim notarjem sklenjen dogovor med Ivanom Černetom in bratom Jakobom ter njuno sestro Uršo z možem Andrejem Rožetom o načinu izplačila dote. Kompromis je predvideval, da mora vsak od obeh bratov sestri izplačati 125 dukatov, kar je skupaj znašalo 250 dukatov oziroma 1.500 lir, poleg tega pa sta ji brata morala dati vsak po eno mlado kravo. Dogovor je predvideval obročno izplačilo v treh letih, letni obrok je skupaj znašal 500 lir. Če kateri od njiju ne bi plačal svojih obrokov pravočasno, bi samodejno obveljali prejšnji sodbi in bi se posledično izvršil zaseg zemljišč. S tem je sestra popustila svojima bratoma, ki sta bila v slabšem pogajalskem položaju zaradi že odrejene izvršbe, a je še vedno zahtevala bistveno več od izhodiščnega zneska dote. Besedilo dogovora je zanimivo branje.

Na torkov dan, 8. aprila 1755 v Devinu

Ker je bilo s ponovljenima sodbama, eno z dne 23. julija 1753 in drugo z dne 31. julija 1754, Andreju in Urši, zakoncema Rože, prisojeno plačilo dote v višini sto skudov po deset lir, ki sta jima ga bila dolžna Ivan in Jakob brata Černe, ter enega cekina v dar z obrestmi in stroški pravedanja, in kot je bolj videti v omenjenih sodbah, na katere se sklicujemo itd., in glede na to, da je bila zakoncema Rože z odredbo z dne 7. januarja tekočega leta priznana pravica, da lahko oddelita toliko premoženja bratov oziroma svakov Ivana in Jakoba Černeta po njuni izbiri do vrednosti zneska, ki ga je priznal in opredelil ta Plemeniti Urad v Devinu, vključno s stroški, nastalimi do današnjega dne, kar skupaj znese dukatov 298 in lir 4:16, ter na osnovi tega, da zakonca Rože pomilujeta stanje, v katerem se nahajata omenjena Černeta, in ugodita njunemu rotnju glede na to, da so si bližnji sorodniki, so se pred mano, notarjem, in pričami pogodili in dogovorili kot sledi.

To je, da Ivan in Jakob, brata Černe, prostovoljno priznavata in slovesno zavezujeta sebe in svoje dediče, da bosta zakoncema Rože in njunim dedičem izplačala v gotovini dukatov po šest lir sto in petindvajset vsak, poleg mlade krave ravno tako vsak, na sledeči način in pod sledečimi pogoji.

- 1. Na prihodnjega svetega Egidija dan 1755 bo vsak
od obeh bratov izplačal dukatov št. 41 lir 4.*
- 2. Na svetega Egidija leta 1756 prav tako dukatov št. 41 lir 4.*
- 3. Na svetega Egidija leta 1757 enako bo vsak
od njiju izplačal dukatov št. 41 lir 4.*

S tem bo dosežena dogovorno določena vsota dvestopetdesetih dukatov, poleg dveh mladih krav, ki morata biti izročeni v roku treh let.

Poleg tega sta se zavezala in se slovesno zavezujeta navedena brata Černe, da če bo katerikoli od njiju ob predvidenem času opustil plačilo obroka, pa naj bo to prvi, drugi ali tretji, se pričujoči dogovor pri priči šteje za ničnega in morajo obveljati dvakratne sodbe, izrečene proti njima, tako da zakonca Rože z njunimi dediči moreta in hočeta zdaj za tedaj poslužiti se prisojene oddelitve za vse, kar bi jima utegnili ostati dolžna v skladu z razsojenim brez najmanjšega hrupa in spora, ter hočeta, da bo zadostovala enostavna prigrasitev pri Plemenitem Uradu v Devinu za to, da se doseže takojšnja izvršba, in vse to pod prostovoljno sodbo, ki je nepreklicna iz kateregakoli razloga, tako kot če bi jo izrekel pristojni sodnik ter brez kakršnekoli mogoče nasprotne izjeme. Na podlagi teh dogovorov in zavez, ki sta jih sprejela večkrat omenjena brata Černe, tu prisotni Andrej Rože, ki se je zglasil tudi v imenu svoje žene, odobri zgoraj navedeno

podaljšanje roka in priznani popust.

Vse to sta ena in druga stran pred mano, notarjem, in pričami obljubili in obljubljata, da bosta nepreklicno obdržali in spoštovali ter da ne bosta nikdar ponaredili, ugovarjali ali kršili iz katerekoli zamisljive namere, razloga ali izgovora, pod vzajemnim jamstvom vsega njihovega premoženja, premičnega in nepremičnega, sedanjega in prihodnjega ...

Prisotna Andrej Petrač in Martin Kupec priči.

1756, dne 11. marca sem prejel od Andreja Rožeta na račun tega, kar mi je bil dolžan za stroške v sporu s Černetovimi, lir 10:10.

Medtem ko je bila izhodiščna dota določena v znesku 1.000 lir in en cekin, se je zaradi zamudnih obresti in sodnih stroškov skorajda podvojila, saj je dolg do sestre narasel na vrtoglavih 1.792,8 lir (298 ducatov in 4,8 lir). Sestra se je sicer usmiliła bratov in svoje zahteve spustila na 1.500 lir (to je skoraj 300 lir oz. 16 % »popusta«), kar pa je še vedno za 50 odstotkov presegalo že tako zelo visoke izhodiščne dote za tedanje in tamkajšnje razmere, saj so se bogatejše dote na Krasu sukale med 450 in 600 lirami. Za naš namen pa je posebej zanimivo, kako sta sestra in svak menila, da sta brata Černe v pomilovanja vrednem stanju. Na podlagi do tu rekonstruiranih dolžniških peripetij povsem razumemo in si zlahka predstavljamo, kako je Ivan Černe od januarja do aprila sestro rotil, naj mu vendarle prizanese. Pomilovanja je bilo očitno dovolj za to, da je pristala na kompromisni dogovor in privolila v znižan znesek ter obročno izplačilo, ne pa tudi za to, da ne bi zahtevala vsaj večjega dela obresti poleg glavnice dote. Potrpljenje je skoraj presahnilo, saj je svojo pravico Urša dosegla celih petnajst let po poroki z Andrejem Rožetom, sklenjeni 9. februarja 1738.¹⁹ Dodajmo, da je družina Rože pripadala stari pomembnejši in premožnejši vaški rodbini, iz katere so že v prvi polovici 17. stoletja izhajali tomajski župani (npr. Pavel Rože leta 1621).²⁰

Vzporedno z »zadevo Rože« se je naglo odvila še »zadeva Fattor-Ritterman«. Po omenjeni cenitvi travnika, zabeleženi marca, je svoj epilog dobila že med aprilom in majem 1755. Konec aprila je nastal notarski zapis, ki je povezal terjatve obeh upnikov do Ivana Černeta s stroški postopka v skupni višini malenkost čez 49 ducatov. Fattor in Ritterman sta izjavila, da sta že prejela celoten znesek od tretje osebe, in sicer Mateja Ravbarja iz Vrhovelj, ki mu je na tej podlagi pripadal zaseženi travnik. Sredi maja je bil nato tudi uradno izveden odvzem zemljišča Ivanu Černetu s predajo Mateju Ravbarju. Tak razplet je bil najugodnejši za oba posojilodajalca, saj sta bila takoj poplačana v gotovini in jima ni bilo treba plačati 10 % pristojbine na vrednost zaseženega zemljišča. Prevzemnik Ravbar pa je izkoristil priložnost in si zagotovil lep in velik (0,8 ha) travnik v svoji vasi, ki bi sicer težko prišel na trg. Najkrajšo je potegnil zarubljeni dolžnik Ivan Černe, ker je – kot se je dogajalo ob vsakem zasegu – za poplačilo veljala neto vrednost zemljišča, to je z odšteto obremenitvijo z dajatvami in dodatno znižana za znesek 10-odstotne davščine na promet z zemljišči. Na ta način je bil zarubljeni vselej ob nepremičnino višje vrednosti od neporavnane dolga, tako da je bila škoda še toliko večja.

¹⁹ ŠAK, ŽT, MKP 2.

²⁰ AST, ATTA, b. 196.1, fasc. 6.

K temu velja dodati, da je med stroške postopka, ki so se odštevali od vrednosti zemljišča in so na ta način dejansko bremenili izterjanega dolžnika, sodilo tudi plačilo za delo merilcev in cenilcev. Ravno v tem primeru je v zapisu cenitve zaslediti izjemno natančno zabeležko tovrstnih stroškov:

<i>Zapriseženim možem za stroške prehrane</i>	<i>Lir 3</i>
<i>Plus županu</i>	<i>Lir 9</i>
<i>Zaprisežencu</i>	<i>Lir 6</i>
<i>Krajevnemu podžupanu</i>	<i><u>Lir 1</u></i>
<i>Skupaj</i>	<i>Lir 19</i>

Meritve in cenitve so namreč praviloma izvajali pristojna župan in podžupan ali zapriseženec (*giurato*). V slednji vlogi strokovnjaka se pogosto pojavljajo vedno iste osebe. Pri tej cenitvi pa so sodelovali zapriseženec Gašper Gruden, »gospod Tomaž Gruden župan« v Nabrežini (torej zunanja strokovnjaka) in Mihael Ravbar, podžupan v Vrhovljah, kjer se je nahajala parcela. Postopkovna praksa izkazuje, kako je opravljanje uradnih dolžnosti na podeželju predstavljalo vir dohodka za določene osebe oziroma profile kmečkega prebivalstva. Tu je župan prejel 10 lir, zapriseženec 7, podžupan pa 2, vključno s povračilom stroškov za malico (*spese cibarie*) v vrednosti 1 lire, ki jih je prejel vsak od treh zapriseženih mož, ki so sodelovali v cenitvi. Če za občutek te zneske pretvorimo v količino pšenice po vrednosti, zabeleženi v sočasnem izračunu Petelinovih dolgov, je županov prejemek 9 lir pomenil 46,2 litra pšenice, s katero bi se lahko z belim kruhom prehranjeval kar 57 dni. Po istem ključu je lira za malico pomenila 5,1 litra pšenice ali pa verjetneje 2,6 litra pšenice in 3,6 litra vina, če liro razdelimo na dve polovici. S tako »malico« bi lahko svojim potrebam zadostil za več kot tri dni s pšenico in cel teden z vinom.²¹ Županu se ni slabo godilo, a tudi njegovima kolegoma zaprisežencu in podžupanu ne (tako zelo).

Skoraj smo se že privadili, da lahko na malodane mesečni ravni sledimo novim premikom v kreditnih peripetijah Ivana Černeta, ko se njegovo ime za nekaj mesecev ne pojavi več v notarskih in cenitvenih dokumentih. Da bi si zaradi tega naš Ivan oddahnil, je malo verjetno, saj je 1. septembra 1755 zapadlo izplačilo prvega obroka dote njegovi sestri Urši Rože v vrednosti 500 lir (skupaj z bratom) v skladu z dogovorom, sklenjenim 8. aprila. Tedaj je na prizorišče stopil nov predstavnik rodbine Černe. Le mesec dni po tem dogovoru (3. maja) je Jožef Černe dal oceniti in nato le tri tedne pred zapadlostjo obroka Uršine dote (6. avgusta) pred notarjem prodal ogromen travnik (2 ha) v Skopem in zanj prejel 613 lir, od katerih je moral odšteti 77 lir za plačilo desetega denariča in dodatnih 15 lir za stroške postopka, tako da je dejansko unovčil 521 lir. Jožef je bil Ivanov bratranec po moški liniji, saj sta bila Ivanov oče Andrej in Jožefov oče Tomaž

²¹ Uporabljene cene predstavljajo najnižje vrednosti pšenice in vina ob žetvi oziroma trgatvi, medtem ko je cenitev zemljišča bila izvedena meseca marca, zato so lahko izračunane količine nekoliko napihnjene. Vrednosti so prevzete iz tabele 1: 1 polovnik pšenice = 30,8 litra = 6 lir; 1 čeber vina = 64,67 litra = 9 lir. Dnevna prehranska potreba: 0,8 litra žita in 0,5 litra vina dnevno, glej Panjek, *Kruh naredi človeka*, str. 29.

brata, sinova Marka Černeta.²² Jožef Černe je z izkupičkom od prodaje travnika po vsej verjetnosti priskočil na pomoč bratrancu Ivanu s posojilom za plačilo obroka dote. Spomnimo, da so vsi pravkar navedeni Černetovi (Marko, Andrej, Tomaž, Ivan in Jožef) prej ali slej v svojem življenju županovali v Tomaju.

Novo poglavje se odpre v naslednjem letu, ko januarja 1756 zaznamo še zadnjo, sicer najslabše dokumentirano izmed tu obravnavanih dolžniških zadev Ivana Černeta, to je »zadevo Zlobec«. O tem primeru razpolagamo le z redkobesedno cenitvijo. »Na podlagi odredbe tega Sodišča in z namenom izvršitve stvari, ki so bile razsojene v prid Magdalene, vdove po pokojnem Martinu Zlobcu, proti Ivanu Černetu« so v Tomaju »izvedli meritev in cenitev navedenih nepremičnin v lasti omenjenega Černeta«, to je šest kosov njive (0,45 ha) in štiri kose travnika (0,82 ha) v skupni neto vrednosti (z odštetim bremenom dajatev) 1.035 lir. Glede na to, da je bila skupna vrednost zemljišč pri okoli tisoč lirah v bistvu enaka doti Urše, poročene Rože, in da je tudi ta zaseg bil dosežen preko sodnega postopka, lahko postavimo hipotezo, da gre tudi v tem primeru za izterjavo neizplačane dote in da je bila tako kot Urša tudi Magdalena sestra Ivana Černeta. Žal pa na podlagi matičnih knjig te sorodstvene povezave ni mogoče potrditi, a niti ovreči.²³

V opisu zaseženih zemljišč v »zadevi Zlobec« je opaziti značilno razporeditev parcel med sorodniki. Pri treh od petih zaseženih kosih njive je Jožef naveden kot mejaš Ivanovih parcel, kar kaže na pretekle dedne delitve zemljišč v družini.

Dalj časa po januarju 1756, ko je bila izvedena cenitev za zaseg v korist Magdalene, vdove Zlobec in verjetne sestre Ivana Černeta, slednjega ne najdemo v nobeni nepremičninski transakciji. To bi lahko bil pozitiven znak, da so se finančne zadeve umirile in da mu je uspevalo izplačevati obroke Uršine dote v skladu s sporazumom. A v resnici je nastopilo le zatišje pred poslednjim viharjem. Oziroma pred dvema sestrskima burjačama, ki sta udarili v razdalji enega leta. Decembra 1757 so namreč Ivanu Černetu zasegli njivo v korist sestre Urše Rože, kar pomeni, da jima z bratom ni uspelo izplačati vseh obrokov in je v skladu s sporazumom izgubil zelo dobro njivo, veliko 0,3 hektara z 224 drevesi s trtami, v neto vrednosti 913 lir. Vrednost kaže, da nista bila izplačana dva letna obroka po 500 lir od treh in da je bil poravnan le prvi iz leta 1755. Za slednjega smo posumili, da je bil plačan iz sredstev

²² Leta 1673 je bil krščen Andrej, oče Marko Černe, mati Katarina; leta 1681 je bil krščen Tomaž, oče Marko Černe mati Katarina (ŠAK, ŽT, MKK 3). Leta 1702 sta se poročila Tomaž sin Marka Černeta in Magdalena hči Jakoba Orla iz Avberja (ŠAK, ŽT, MKP 2), leta 1711 pa je bil krščen njun sin Jožef (ŠAK, ŽT, MKK 4).

²³ V matični knjigi krstov zeva dolgo obdobje, ko po prvem rojstvu v zakonu (hči Katarina, rojena 1700) Andrej Černe in žena Katarina ne krstita nobenega otroka vse do hčerke Marije (1715), kateri sledita še Urša (1718) in Jakob (1723) (ŠAK, ŽT, MKK 3 in 4). Urša in Jakob sta kot brat in sestra navedena tudi v tu obravnavani pravdi zaradi dote skupaj z bratom Ivanom. A Ivana v matični knjigi ni zaslediti. Zaradi tega je možno, da se je Ivan rodil drugje, in sicer med odsotnostjo staršev iz Tomaja, ter da se je enako zgodilo tudi z Magdaleno. A za razliko od Ivana, ki se omenja v knjigi krstov ob rojstvu njegovih otrok z ženo Uršo (med leti 1731 in 1745, ŠAK, ŽT, MKK 4 in 5), Magdalene ne najdemo v nobeni od matičnih knjig (krščenih, poročenih ali umrlih) župnije Tomaj. Za Uršo Černe pa se v tomajski matični knjigi najde njena poroka z Andrejem Rožetom iz Tomaja (9. 2. 1738; ŠAK, ŽT, MKP 2). Te zagonetke v tem prispevku ni mogoče razrešiti. Na podlagi navedenih analogij ostajamo pri hipotezi, da gre pri Magdaleni za sestro.

od prodaje njive Jožefa Černeta in to je lahko dodaten dokaz za hipotezo: če je bilo tako, se je Ivan Černe v ta namen zadolžil še pri bratrancu Jožefu. Kakorkoli, 21. decembra 1757 je bila njiva uradno predana v last Urši in Andreju Rože tako, da se je zadeva zaključila s še eno gmotno izgubo za našega Ivana. Skoraj natanko leto kasneje in skoraj točno tri leta po ceditvi njiv in travnikov v »zadevi Zlobec« (21. januar 1756) je bila 3. januarja 1759 na uradni zapis taiste ceditve s pripisom dodana opomba. Tega dne je Mihael Barič kot »skrbnik« mladoletnih bratov Tomaža, Marka in Valentina Zlobec, očitno Magdaleninih sinov, vplačal deseti denarič in v njihovem imenu prevzel posest »z dotikom roke enkrat, dvakrat, trikrat« (*li fu dato il possesso per tactum manus Semel Bis Ter*). Trikratni dotik roke gre v tem primeru razumeti kot obredni znak za sklenjeni dogovor oziroma pogodbo. S tem se je zaključila še zadnja od tu obravnavanih zadev, to je »zadeva Zlobec«. V tem, da se je zaključila tri leta po ceditvi, bi lahko videli dodatno potrditev, da je šlo za vzporednico z izterjavo dote sestre Urše in da je torej tudi v Magdaleninem primeru šlo za podobno neuresničeno obljubo izplačila enakovredne izhodiščne dote (1.000 lir) v treh letih, za kar pa nimamo pisnih dokazov.²⁴

Kaj so sinovi Magdalene in Martina Zlobca postorili s pridobljenimi zemljišči, je mogoče sklepati glede na ravnanje njunega najstarejšega sina. »Tomaž sin pokojnega Martina Zlobca« se je namreč februarja 1760 poročil z »Ano hčerjo Mihaela Bariča« in v ta namen pridobil dovoljenje za poroko med sorodnikoma »v 3. in 4. kolenu«.²⁵ Iz tega izvemo, da je bila skrbnik sorodnik preminulega očeta, a hkrati, da je Magdalenin sin Tomaž Zlobec nemudoma in umno poročil s hčerko skrbnika materine dote. S tem je od skrbnika Bariča prav gotovo prevzel vodenje tako materinega kot očetovega premoženja in na njuni podlagi osnoval novo družino.

Po januarju 1759 ne moremo več slediti kreditnim težavam Ivana Černeta, saj se niz dokumentacije o nepremičninskih transakcijah med kmeti v devinskem glavarstvu prekine. Zato ne vemo, ali je bilo s tem konec njegovih črnih let – a za nas se zaključijo in nastopi čas obračuna.

2. Rdeče številke

Pri takih zapletih, kakršne smo predstavili, ob ne povsem popolnih informacijah in ne nazadnje kompleksnem načinu določanja vrednosti nepremičnin, ni enostavna naloga potegniti črto pod kreditno nepremičninskimi peripetijami Ivana Černeta, jih obračunati in izračunati izid njegovih transakcij. Tudi zaradi tega je prva ugotovitev nedvomno lahko ta, da nam njegov primer razblini morebitno predstavo o enostavnosti kmečkega gospodarjenja s kmetijo in posledično

²⁴ Slabe tri mesece kasneje (23. marca 1759) je skrbnik Mihael Barič v imenu mladoletnih bratov Tomaža, Marka in Valentina Zlobec sklenil pogodbo za nakup travnika od Tomaža Bariča v neznanem kraju in je torej dejansko razpolagal z njihovo lastnino. To je tudi zadnja ohranjena kupoprodajna transakcija iz tega obdobja.

²⁵ Istovetnost oseb sklepamo na podlagi skladnosti imen in priimkov treh oseb hkrati. Kraj poroke in bivanja obeh poročencev ni naveden, a ga spoznamo ob poroki naslednjega brata Marka, »sina pok. Martina Zlobca iz Krajne vasi«, ki se je poročil marca 1767 (ŠAK, ŽT, MKP 2).

enostavne »kmečke pameti«. Če si bil Ivan Černe, si moral znati, kako se znajti v kar kompleksnih računih in kako biti dejaven na več področjih hkrati. Ne glede na to, da so se njegovi finančni podvigi, ki so nam znani, zaključili neuspešno.

Prva težava je ta, da ne poznamo točnega zneska nekaterih transakcij, predvsem izvornih posojil, ki jih je Ivan Černe prejel od Rittermana, Fattorja in bratovščine, ter koliko so znašale obresti, ki jih je plačal, in tiste, ki jih ni poravnal, kakor tudi ne, ali mu je Jožef Černe dejansko posodil 500 lir in ali je plačal kak obrok tudi (verjetni sestri) Magdalen. Poleg tega ne vemo, ali je bil vmes dejaven še v drugih nepremičninskih in kreditnih poslih, o katerih nimamo zapisov. Tretja težava je ta, da smo omejeni na časovni okvir, ki nam ga določa vir in zato ne vemo, kaj se je dogajalo pred tem in zatem. Ne poznamo niti skupne vrednosti njegovega premoženja, da bi ocenili učinek prejetih finančnih in nepremičninskih udarcev. Vse to lahko vzamemo v zakup kot vsak zgodovinar, ki ima kaj izkušenj z delom na virih iz predindustrijske dobe. A kljub navedenim omejitvam pa smo izvedeli zelo veliko v primerjavi s tem, kako običajno poznamo kmečke gospodarske račune za to obdobje.

Vendar glavna težava je v tem, da so bili eno denarni tokovi, drugo pa njihovi nepremičninski izidi, saj se je vrednost zemljišč računala v treh zaporednih fazah, tako da so za vsako parcelo v bistvu obstajale tri uradne vrednosti (h katerim se je lahko dodala četrta, dogovorjena med strankama – a ta dodatna spremenljivka v primeru zasegov ne pride v poštev). Prva, bruto vrednost je bila tista, ki je izražala donosnost zemljišča in vrednost njegovih posameznih sestavin. Druga vrednost je bila tista, pri kateri je bila od prve bruto vrednosti odšteta kapitalizirana vrednost dajatev, saj se je računalo, da zemljiške dajatve in davščine bremenijo nepremičnino. Ker jih je moral prevzemnik zatem plačevati, so njihovo vrednost izločali iz vrednosti zemljišča. Ta, druga, vrednost je bila neto vrednost (rekli ji bomo »neto 1«) in je bila blizu pravi oceni zemljišča. A od njenega zneska je bilo treba plačati še tako imenovani »deseti denarič« (v viru *decimo denaro*), to je davščino na promet z nepremičninami v korist uprave devinskega glavarstva.²⁶ Deseti denarič je, kot njegovo poimenovanje pove, znašal desetino (10 %) prve neto vrednosti zemljišča (brez bremena dajatev). Ko so odšteli še ta znesek, so prišli do tega, kar so devinski dokumenti nazivali »neto« vrednost, mi pa bomo temu rekli »neto 2«. V primeru zasegov, kakršni so primeri tu obravnavanih transakcij, je upnik seveda želel dobiti nepremičnino v vrednosti, ki je ustrezala znesku upov in morebitnih stroškov, da bi bil v celoti poplačan, ne pa da bi od tega moral plačati še takso in tako pristal v izgubi. Zato so izvršbe upoštevale vrednost neto 2. Zaradi tega pa je dolжник ob zasegu zemljišča vselej bil ob nepremičnino, katere dejanska vrednost (neto 1) je vselej bila 11 % višja od zneska dolga in stroškov postopka, ter s tem utrpel tolikšno dodatno gmotno izgubo.

Vse navedeno smo upoštevali pri poskusu obračuna izida nam znanih dolžniško nepremičninskih zadev Ivana Černeta med marcem 1753 in januarjem 1759.

²⁶ V strokovni literaturi je poznana tudi pod imenom primščina, vendar tu po pravilu devinskega glavarstva načeloma bremenijo odsvojitelja, razen v primeru drugačnega dogovora med strankama.

V preglednici 2a so združeni tako denarni prilivi in odlivi kot nepremičninske transakcije. Da bi dopolnili manjkajoče podatke, smo pri dolgovih, ki jih je Černe imel do Fattorja, Rittermana in tomajske bratovščine, upoštevali, da tri leta zapored Černe ni plačal obresti po tedaj običajni meri 6 %. Iz dokumentacije je namreč mogoče opaziti, da triletno zaporedno neplačevanje obveznosti sproža insolvenčne postopke. Zato smo od skupne vrednosti dolga in zapadlih obresti odšteli temu ustrezen znesek ter po tej poti prišli do hipotetičnih glavnih posojil, ki jih je bil Ivan Černe izvorno sklenil. S tem smo obenem segli tri leta dlje v preteklost: ker so se postopki pričeli leta 1753, je po tej logiki posojila sklenil v letih 1749–1750. Pri zadevi Petelin nam vir izrecno navaja točen znesek izvornih posojil in obseg neplačanih obresti ter stroškov (tabela 1), tako da tu ni večjih dvomov. Enako velja za plačilo prvega obroka povišane dote (1.500 lir) v zadevi Rože, saj je sporazum predvideval, da se zaseg izvede v vrednosti neplačanih obrokov: kasnejši zaseg zemljišč v vrednosti okoli 1.000 lir kaže na to, da je bil prvi obrok plačan. Če je bil obrok plačan s posojilom Jožefa Černeta ali ne, ne spremeni končnega izida v računu, temveč le skupni obseg transakcij, ker moramo isti znesek upoštevati tudi pri odhodkih (Ivan je v tem primeru ostajal dolžan, zato je to pasivna postavka).

Glede vrednosti nepremičnin smo se odločili za dvojen prikaz. Najprej smo upoštevali njihovo vrednost »neto 2«, kot smo jo poimenovali, to je z odšteto vrednostjo takse desetega denariča. To je bila vrednost, ki jo je dejansko prejel upnik, saj se je ta davščina plačevala iz premoženja. Te vrednosti so posledično nižje in ustrezajo prejemku upnika, ne pa tudi temu, kolikšno premoženjsko vrednost je izgubil dolžnik, saj se je iz njegovega premoženja plačal deseti denarič. Zaradi tega smo ob upoštevanju vseh pravkar navedenih kriterijev skupni izračun kreditno-dolžniških poslov Ivana Černeta prikazali še v drugi različici (tabela 2b) ob upoštevanju nepremičninske vrednosti »neto 1«, od katere še ni bil odštet deseti denarič in je zato bila realnejša tako na splošno kot posebej za razlaščenega dolžnika. Ta razkorak je jasno viden skozi primerjavo stolpcev »saldo« v tabelah 2a in 2b, saj slednja izkazuje večje (in obenem realnejše) pridobitve, a tudi večje izgube. Nazadnje smo zaradi jasnejše ponazoritve obsega izgub skupni izid izrazili ne le v lirah, temveč tudi v goldinarjih in dukatih.

Pri zadevi Štankič-Miller in nakupu njive od Štoke (oba prvo omenjena primera iz leta 1752) ne vemo, ali sta bila povezana z morebitnimi dolgovi pokojnega Andreja Stankiča in Jožefa Štoke do Ivana Černeta. Ker so naša osrednja tema dolžniško-upniška razmerja in teh primerov ne moremo temu ustrezno finančno ovrednotiti (znesek morebitnega posojila, razmerje med prihodki in odhodki, vrednost pridelkov od kmetije Stankič ipd.), ju ne moremo vključiti v preglednice njegovih »rdečih števil«.

Skupna izguba v denarju in nepremičninah je ogromna, blizu 2.700 beneških lir oziroma 600 goldinarjev (tabela 2b). Tak znesek ustreza tedanji vrednosti nadpovprečno velike kmetije na Krasu ali že sprejemljivi doti kranjske plemkinje. Za kmeta, čeprav pripadnika premožnejše županske rodbine, je to ogromen znesek.

Za ponazoritev lahko zneske pretvorimo v pšenico po že znanem ključu. Skupna vrednost premoženja, ki ga je izgubil Ivan Černe, je po tedanjih krajevnih

cenah odgovarjala 13.822 litrom pšenice oziroma 17.277 dnevnim obrokom, s katerimi bi se lahko za eno leto prehranjevalo kar 47 ljudi! In to s pšenico. Ker so bila druga žita, ki so tvorila osnovo kmečke prehrane, nekako za tretjino cenejša od pšenice (rž, proso),²⁷ bi izgubljena vrednost odgovarjala 25.916 dnevnim obrokom žita, ki bi za eno leto nahranili 71 ljudi. Na podlagi zapisa v istih dokumentih lahko taisti znesek izrazimo tudi kot količino govejega mesa (po 6 lir na beneški funt), in sicer 135 kilogramov. Količine so nazorne in impresivne, kljub temu pa je ob natančnejši analizi mogoče opaziti tudi nekatere specifičnejše vidike, ki boljše razložijo izvor izgub in omogočijo objektivnejšo oceno poslovanja našega Ivana.

Tabela 2a. Rdeče številke Ivana Černeta: račun z nepremičninami po (nižji) vrednosti neto 2 (v lirah)

Zadeva: prihodki / odhodki	Prihodki	Odhodki	Saldo (na neto 2)
Zadeva Fattor - Ritterman: posojilo (hipotetični znesek) / zaseg	272,67	321,75	– 49,08
Zadeva Bratovščina: posojilo (hipotetični znesek) / zaseg	431,91	509,65	– 77,74
Zadeva Petelin: plačilo prevzetih terjatev vdove Sivic		236,85	
Zadeva Petelin: zaseg, obresti in stroški / kredit in stroški	600,85	340,00	+ 24,00
Zadeva Rože: plačilo obroka dote	0	500,00	– 500,00
Zadeva Rože: zaseg (neporavnana dota)	0	914,60	– 914,60
Zadeva Zlobec: zaseg (neporavnana dota)	0	931,80	– 931,80
Skupaj	1.305,43	3.754,65	– 2.449,22
Jožef Černja – hipotetično posojilo / nastali dolg	500,00	500,00	0,00
Skupaj (s hipotetičnim posojilom Jožefa Černje)	1.805,43	4.254,65	– 2.449,22
<i>Izid v goldinarjih kranjske veljave (: 4,5)</i>			– 544,27
<i>Izid v goldinarjih nemške veljave (: 5)</i>			– 489,84
<i>Izid v beneških dukatih (: 6)</i>			– 408,20

²⁷ Valenčič, Žitna trgovina, str. 150.

Tabela 2b. Rdeče številke Ivana Černje: račun z nepremičninami po (realnejši) vrednosti neto 1 (v lirah)

Zadeva: prihodki / odhodki	Prihodki	Odhodki	Saldo (na neto 1)
Zadeva Fattor - Ritterman: posojilo (hipotetični znesek) / zaseg	272,67	357,50	– 84,83
Zadeva Bratovščina: posojilo (hipotetični znesek) / zaseg	431,91	566,28	– 134,37
Zadeva Petelin: plačilo prevzetih terjatev vdove Sivic		236,85	
Zadeva Petelin: zaseg, obresti in stroški / kredit in stroški	655,00	340,00	+ 78,15
Zadeva Rože: plačilo obroka dote	0	500,00	– 500,00
Zadeva Rože: zaseg (neporavnana dota)	0	1.016,22	– 1.016,22
Zadeva Zlobec: zaseg (neporavnana dota)	0	1.035,33	– 1.035,33
Skupaj	1.359,58	4.052,18	– 2.692,60
Jožef Černja – hipotetično posojilo / nastali dolg	500,00	500,00	0,00
Skupaj (s hipotetičnim posojilom Jožefa Černje)	1.859,58	4.552,18	– 2.692,60
<i>Izid v goldinarjih kranjske veljave (: 4,5)</i>			– 598,36
<i>Izid v goldinarjih nemške veljave (: 5)</i>			– 538,52
<i>Izid v beneških dukatih (: 6)</i>			– 448,77

Če namreč iz obračuna izvzamemo izdatke za obe doti, opazimo, da finančni neuspeh Ivana Černeta, četudi ga izračunamo na osnovi realnejših (višjih) vrednosti nepremičnin, zneske vsega 141 lir (tabela 3). Videti je tudi, da je s transakcijo v zadevi Petelin, ko je odkupil terjatve vdove Živec in jih skupaj s svojimi unovčil v naravi s prevzemom njive Pod britofom, dejansko realiziral kar dober dobiček (pri čemer tu niso vštete prejete obresti iz let pred 1752, kar bi tudi sodilo v aktivo, a jih ne moremo dovolj natančno opredeliti). Znesek izgube je vsekakor manjši ali kvečjemu enakovreden tistim, s katerimi je Ivan Černe običajno operiral: to je razvidno iz primerjave z zneski posojil, ki jih je pridobil od Fattorja, Rittermana in bratovščine v Tomaju (tabeli 2a in 2b). Je pa res, da je zaslužek v zadevi Petelin šel na škodo njegove likvidnosti, saj je v zameno za denar (plačilo vdovi Živec in lastno posojilo Petelinu) unovčil zemljišče. V tej luči lahko razumemo, zakaj so se njegovi upniki vznejevoljili in šli v izterjavo. Opazili so, da namesto da bi jim plačeval obresti (kaj šele vračal glavnice), se je Ivan Černe šel nepremičninske posle – na njihovo škodo. Vsekakor izguba v višini 141 lir ni bila nemogoče visoka za premožnega kmeta, kot je bil sam. Na podlagi predstavljenih podatkov je povsem jasno, da levji delež izgub Ivana Černeta ni izhajal iz njegovih osebnih poslov, temveč iz dot. Šele te so predstavljale levinji delež, in sicer skupaj 95 % pridelanega minusa (2.551,5 od 2.692,6 lir; tabela 2b). Če bi bil še pravočasno poravnal obveznosti za doto, bi si prihranil še 500 lir izdatka za obresti (18,6 % izgub).

Tabela 3. Rdeče številke Ivana Černeta – brez dot (nepremičnine neto 1, v lirah)

	Prihodki	Odhodki	Saldo na neto 1
Zadeva Fattor - Ritterman: posojilo (hipotetični znesek) / zaseg	272,67	357,50	– 84,83
Zadeva Bratovščina: posojilo (hipotetični znesek) / zaseg	431,91	566,28	– 134,37
Zadeva Petelin: vdova Sivic – plačilo prevzetega dolga		236,85	
Zadeva Petelin: zaseg, obresti in stroški / kredit in stroški	655,00	340,00	+ 78,15
Skupaj	1.359,58	1.500,63	– 141,05
Izid v goldinarjih kranjske veljave (1 : 4,5)			– 31,34
Izid v goldinarjih nemške veljave (1 : 5)			– 28,21
Izid v beneških ducatih (1 : 6)			– 23,51

Skupna denarna vrednost in posamezni elementi obračuna kreditno nepremičninskih poslov, kot smo jih prikazali do te točke, so seveda pomembni in povedni. Ne moremo pa mimo obračuna pridobljenih in izgubljenih kmetijskih zemljišč, ki so v končni fazi tvorila osrednji premoženjski izid vseh obravnavanih zadev in postopkov zasega. Tako je Ivan Černja na pozitivni strani uspel pridobiti lepo njivo v zadevi Petelin, ki je merila 0,3 ha in na kateri se je nahajal nasad s 183 drevesi, po katerih so se pletle trte, poleg petih sadnih dreves. To je bil tedaj razširjen vzorec vinogradništva in obenem poljedelstva na Krasu in drugje na južnem Primorskem, ki mu pravimo »mešana kultura«. V primeru zemljišča boljše kakovosti, kakršna je bila njiva Pod britofom v Tomaju, je tolikšen obseg obdelovalne površine v tem času na Krasu dajal toliko žita, da se je z njim lahko skoraj preživljala ena oseba.²⁸ Ni izključeno, da je naš Ivan Černe imel v mislih, da bi to lepo njivo dal sestri v doto.

A nasproti tej pridobljeni njivi stoji vrsta zaseženih kmetijskih površin v skupnem obsegu, ki je presegal hektar njiv s stotinami dreves s trtami in par desetini sadnih dreves ter poltretji hektar travnikov. Združena v celoto bi v tedanjih kraških razmerah ta zemljišča predstavljala že dostojno, povprečno samostojno kmetijo (1,14 ha njiv in 2,64 ha travnikov). Glede na prevladujočo razdrobljenost zemljišč nekatere od teh parcel izstopajo po svoji veliki sklenjeni površini (0,2–0,3 ha njive, 0,7–1 ha travnika). Če k temu seštevku dodamo še izjemen travnik, ki ga je prodal bratranec Jožef Černe in je meril kar dva hektarja, pa že dobimo kmetijske površine v obsegu povsem spodobne kmetije, od katerih se je v teh letih poslovila rodbina Černja (tabela 4).

Na koncu tega obračuna ne moremo mimo zemljišč, ki jih je na koncu Ivan Černe moral predati za poplačilo zahtev iz naslova dot. Ta predstavljajo največji delež izgubljenih nepremičnin (67 % površine njiv in 70 % površine travnikov) in tudi večino razlike med pridobljenimi in predanimi parcelami (90 % njivskih in spet 70 % travniških). Vsega skupaj je zneslo za skromnejšo kmetijo z 0,76 ha njiv in 1,85 ha travnikov, kakršnih tedaj na Krasu ni bilo ravno malo, Urša in Magdalena pa sta vsaka prejela kmetijska zemljišča v obsegu, ki je skoraj zadostoval za to, da bi se odrasla oseba lahko preživljala skozi vse leto z njihovimi pridelki (tabela 5).

²⁸ Panjek, *Kruh naredi človeka*, str. 33–35.

Tabela 4. Pridobljena in izgubljena kmetijska zemljišča Ivana Černeta

Zadeva	Njive				Travniki z in brez drevja	
	Njive		Drevesa s trtami	Češplje		
	Št. parcel	m ²	Število	Število	Št. parcel	m ²
Zadeva Petelin (pridobljeno)	1	2.976 (0,30 ha)	183	5		
Zadeva Bratovščina	1	1.805	75			
	1	1.982	89	2		
Zadeva Fattor-Ritterman					1	7.901
Zadeva Rože	1	3.143	224	10-20		
					1	10.234
Zadeva Zlobec	1	718				
	1	284			1	1.043
	1	505			1	83
	1	1.189			1	6.991
	1	1.486	50	6		
	1	271			1	125
Skupaj izgubljeno	9	11.383 (1,14 ha)	438	18-28	6	26.377 (2,64 ha)
Razlika	- 8	- 8.407 (0,84 ha)	- 255	- 13-23	- 6	- 26.377 (2,64 ha)
Jožef Černe, prodaja					- 1	- 19.695 (1,97 ha)
<i>Skupaj rodbina Černe</i>	<i>- 8</i>	<i>0,84 ha</i>			<i>- 7</i>	<i>4,61 ha</i>

Tabela 5. Izgubljena kmetijska zemljišča Ivana Černeta na račun dot

Zadeva	Njive				Travniki z in brez drevja	
	Njive		Drevesa s trtami	Češplje		
	Št. parcel	m ²	Število	Število	Št. parcel	m ²
Zadeva Rože (Urša)	1	3.143	224	10-20	1	10.234
Zadeva Zlobec (Magda)	6	4.453	50	6	4	8.242
Skupaj za doti	7	7.596 (0,76 ha)	274	16-26	5	18.476 (1,85 ha)

3. Možni sklepi, vztrajne neznanke in ovrednotenje posledic za premoženje

Ob vsem povedanem in ugotovljenem nam ostaja nekaj sklepov in neznank. Prav s slednjimi bomo pričeli ta zaključni del. Nimamo na primer informacij o tem, čemu si je Ivan Černe izposojal denar. Na osnovi logike triletnega ne poravnavanja obresti pred izterjavo je mogoče posojila, najeta pri tomajski bratovščini, Fattorju in Rittermanu, z veliko verjetnostjo umestiti najkasneje v leto 1750 oziroma to leto identificirati kot čas, po katerem ni več plačeval obresti. Z vso gotovostjo vemo, da teh sredstev ni uporabil za izplačevanje dot, vsaj nam znanih ne. Poleg tega lahko sklepamo, da Ivan Černe posojil ni najemal, da bi si zagotavljal preživetje. V ta namen bi zadostovali bistveno manjši zneski od tistega, ki ga je skupaj prejel od Fattorja, Rittermana in bratovščine, to je 704,5 lire. S tolikšnim zneskom bi namreč nahranil štiri ljudi za polna tri leta. Če bi bil v hujši preživetveni stiski, bi istočasno ne posojal denarja in odkupoval terjatev, kot smo videli v zadevi Petelin. Ta nam obenem izpričuje, da se je Ivan Černe vsaj delno ubadal s kreditno-nepremičninskimi posli. Kakšna pa je logika posojanja denarja in prevzemanja zemljišč, ko imaš tudi sam neporavnane obveznosti po isti obrestni meri (6 %), ki je med drugim višja od tedaj uveljavljene povprečne donosnosti kmetijske zemlje (5 %)? Edina možnost je ta, da računaš na prejemanje najemnine (obresti) v pšenici po nižji letni vrednosti in na njeno preprodajanje v času, ko so cene višje, ter na ta način unovčiš razliko v svojo korist. Isto velja za dodatni pridelek v vinu in sadju od prevzete njive, če ga ne potrebuješ za prehranjevanje, ker imaš dovolj druge zemlje in pridelkov. To zopet potrjuje, da posojila niso bila namenjena preživetju. Ali je Ivan Černe kredite uporabljal tudi v druge poslovne namene in kakšni so ti posli bili, pa ne vemo, kakor ostaja odprto vprašanje, ali je svojo podjetnost preizkušal tudi v čisto neagrarnih panogah.²⁹

V vsakem primeru lahko sklenemo, da je bilo premožnemu kmetu pomembno ohranjati in plemeniti svojo kmetijsko posest – s tem nam Ivan Černe nekaj pove tudi o vrednotah v tedanji kmečki družbi. Na drugi strani pa je verodostojno, da njegove izgube niso bile toliko posledica osnovne poslovne nesposobnosti, kolikor precenjevanja svoje zmožnosti, da bo kos odlašanja likvidnostnih zahtev na več frontah hkrati (vključno s sestrama), oziroma da se mu načrtovani posli enostavno niso izšli. In spet, morda ni šlo toliko za nespretnost kolikor za to, da se je preveč zanašal na svoje dobro ime in na svojo socialno težo kot župana. Ko pa je snel županska oblačila, je ostal gol in lahka tarča upnikov.

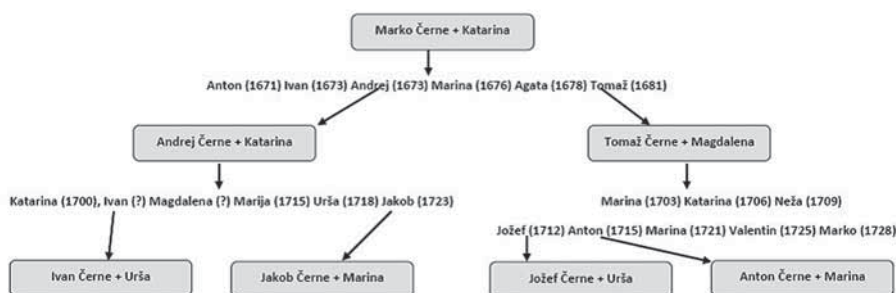
A skupna izguba v višini 141 lir, kolikor so znašale rdeče številke Ivana Černeta, če odmislimo njegove probleme z dotami, ni mogla biti usodna, saj ni bila tolikšna, da bi lahko resno načela gospodarsko osnovo premožnejšega kmeta, kar je kot pripadnik županske rodbine v Tomaju zanesljivo bil. Če se nazadnje še enkrat poslužimo »pšeničnega ključa«, je ta izguba ustrezala količini, s katero bi se lahko eno leto prehranjevali dve osebi in pol. To pa nas privede k najšibkejši točki predstavljenega obračuna, saj ne moremo opredeliti, kolikšen je bil delež

²⁹ Prim. Panjek in Lazarevič, *Preživetje in podjetnost*.

izgubljenih zemljišč v primerjavi z obsegom celotne kmetije Ivana Črneteta. Tega podatka enostavno nimamo.

Da bi tega vprašanja ne pustili povsem neodgovorjenega, smo poskusili z obodom: poiskali smo Ivanove potomce v franciscejskem katastru, najnatančnejšem viru za agrarno zgodovino za to obdobje. Ker je kataster nastal šest desetletij po zadnji omembi Ivana Črneteta v zemljiških transakcijah devinskega gospostva, smo si pomagali z ledinskim imenom njive, ki jo je Ivan pridobil v zadevi Petelin, to je »Pod britofam«.

Natančna rekonstrukcija družinskega drevesa Črnetov od konca 17. stoletja do začetka 19. presega cilje pričujočega prispevka. Iz matičnih knjig je razvidno, da se skozi drugo polovico 18. stoletja pripadniki rodbine zelo namnožijo. Leta 1820 Franciscejski kataster navaja kar deset gospodinjstev z gospodarjem po primku Černe.³⁰ V vsaki od obravnavanih generacij iz prve polovice 18. stoletja, ki tvorijo jedro tukajšnje obravnave, pa se je »županska« rodbina Černe členila na dva moška dediča (slika 1), s tem da sta kot (verjetno) v primeru Ivana in Jakoba podedovano kmetijo lahko gospodarila skupaj. V naslednji generaciji zgleda, da je prišlo do delitve Andrejeve veje med Ivanovimi in Jakobovimi potomci, vzporedno pa je potekala Tomaževa veja.

Slika 1. Tri generacije poročenih moških (dedičev) iz županske rodbine Černe

Enega od naslednikov kmetije, ki sta jo sredi 18. stoletja skupaj vodila Ivan in mlajši brat Jakob, je mogoče identificirati z Andrejem Črnetom, ki je leta 1820 po Franciscejskem katastru v sklopu svoje kmetije posedoval tudi njivo, ki je ležala pod tomajskim britofom.³¹ Andrej je bil najverjetneje potomec Jakoba Črneteta, zato je povsem možno, da se je prvotno skupna kmetija razdelila med potomci obeh bratov.

³⁰ AST, FC, SE, Tomaj, 819.6 – Elenco alfabetico dei proprietari dei fondi.

³¹ Ta Anton Černe je preminul do leta 1832, ko je bilo v kataster pripisano, da je pokojni in da so posest po njem podedovali sinovi. Tudi to nam pove, da ne gre za slavnejšega Antona Črneteta, vaškega veljaka in državnega poslanca, o katerem je ljudski glas mogoče brati v Hadalin, *Govorice in čenče*, str. 735. Ta Anton Černe je bil namreč človek naslednje generacije (1813–1891), njegov oče pa je bil Marko Černe, glej Slovenska biografija, Černe, Anton. Marko Černe je v franciscejskem katastru naveden kot gospodar druge, zelo velike kmetije v Tomaju, istočasno z »našim« Antonom Črnetom. Gre torej za dve veji iste rodbine.

Če seštejemo površine Andreja Černeta iz leta 1820 s tistimi, ki jih je družina izgubila sredi 18. stoletja, si lahko ustvarimo predstavo o velikostnem redu kmetije Ivana (in Jakoba) Černeta pred začetkom njegovih težav: 4,73 ha njivskih in 18,48 ha travniških površin za skupnih (ogromnih) 23,2 hektara.³² Zdaj pa kalkulacija izgube: predati je moral 24 % njivskih in 14 % travniških površin. Kot že vemo, je večji del te izgube šlo na račun obeh dot. Ti sta matično kmetijo stali 16 % njiv in 10 % travnikov, tako da je vsaka ustrezala okoli 13 % družinske kmetije. Predstavljena hipotetična projekcija izkazuje, da sta dve poročeni sestri skupaj prejeli četrtno vrednosti družinskih zemljišč, poročena sinova pa tri četrtnine. Vse te vrednosti so, kot že rečeno, približne in jih je treba jemati kot velikostni red, ne nazadnje, ker je povsem možno, da je do Andreja prišel le del prvotne skupne kmetije.

Vsekakor je bila družina leta 1820 še vedno premožna. Po njivskih površinah je kmetija Andreja Černeta sodila med srednje velike na vasi, po travniških pa celo med največje (tabela 6). Ta skok naprej v prihodnost lahko zaključimo z ugotovitvijo, da je naslednik kmetije Ivana Černeta posedoval eno večjih kmetij v Tomaju, ki bi ji v kraških razmerah lahko skoraj rekli veleposestvo.

Tabela 6. Velikost premoženja Antona Černeta v primerjavi z drugimi v Tomaju po franciscejskem katastru (1820)

Kazalnik premoženja	Povprečje na gospodinjstvo	Mali kmetje	Največji kmetje	Anton Černe
Stavbna zemljišča in dvorišča (m ²)	583,3	-	-	1.164,9
Vrtovi (m ²)	365,7	-	-	143,8
Njive (ha)	0,47	-	-	0,97
Njive s trtami (ha)	1,19	-	-	2,61
Njive skupaj	1,66	0,57	7,77	3,58
Travniki z lesom (ha)	4,21	-	-	11,58
Pašniki (ha)	0,40	-	-	0
Pašniki z lesom (ha)	0,28	-	-	3,88
Gozdovi (ha)	0,43	-	-	0,38
Travniške in gozdne površine skupaj	5,32	2,30	12,95	15,84
Govedo (št.)	1,67	2	8	5
Ovce (št.)	3,91	11	45	20
Prašiči (št.)	1,00	-	-	6

Vir: Podatki za kmetijo Andrej Černe, Tomaj št. 16: AST, *FC*, *SE*, Tomaj, 819.6 – Elenco alfabetico dei proprietari dei fondi, 819.2 – Protocollo particelle fondi, 820.3 – Protocollo di classificazione delle particelle terreni secondo genere di coltura e classe (popravki klasifikacije za pašnike); za skupno sliko k. o. podatki iz AST, *FC*, *SE*, Tomaj, 820.2 – Operato d'estimo catastale S/5.

³² Velikost kmetije Andreja Černeta, hišna št. 16, leta 1820: njivske površine 3,59 ha, travniške 15,84 ha. Vir: AST, *FC*, *SE*, Tomaj, 819.6 – Elenco alfabetico dei proprietari dei fondi, 819.2 – Protocollo particelle fondi, 820.3 – Protocollo di classificazione delle particelle terreni secondo genere di coltura e classe (popravki klasifikacije za pašnike).

Zaključek

Na izhodiščno vprašanje glede obstoja zemljiškega trga med kmeti na Krasu si lahko na osnovi prikazanega odgovorimo, da je obstajal, za rekonstrukcijo in razumevanje njegovega delovanja pa bo treba počakati na celovitejšo analizo vseh oblik transakcij, in ne le zasegov. Iz istega razloga bi bila preuranjena primerjava z mehanizmi kmečke zadolženosti v 19. stoletju.³³ Ne glede na to je že v tej fazi mogoče oceniti, da je bil nepremičninski trg dokaj natančno reguliran s strani Devinskega glavarstva, ki je uveljavljalo in izvajalo upravne in sodne postopke v ta namen. Druga možna ocena zadeva samo regulacijo trga, ki je prinašala dokaj visoke transakcijske stroške, saj se je ob prenosu posesti plačevala pristojbina v višini 10 % cenilne vrednosti zemljišča, h kateri je bilo treba dodati še poravnavo razmeroma visokih stroškov cenitve in morebitnih sodnih stroškov. Videti je tudi, kako so se sredi 18. stoletja kmetje na Krasu vsaj v nekaterih primerih posluževali notarskih storitev za urejanje premoženjskih razmerij in sporov v družinskem krogu, kar predstavlja vidnejšo razliko s stanjem v istem kraju in glavarstvu dobro stoletje poprej.³⁴

Prav tako so se posluževali sodnih postopkov za razreševanje vzajemnih terjatev, ki so izhajale iz dolžniško-upniških razmerij. Iz videnega se obenem povsem jasno kaže, da so kmetje na Krasu posegali po zadolževanju, in sicer ne le z namenom premoščanja prehodne gospodarske stiske, ampak tudi iz poslovnih vzgibov. O pravnih vidikih oblik zadolževanja nismo izvedeli veliko izrecnega, razen tega, da je vdova Živec na njivi Ivana Petelina v zameno za posojilo imela vzpostavljen »jus«, torej pravico, ki ji je prinašala določeno letno količino pšenice. Pšenica je seveda predstavljala obresti, sama glavnica posojila pa je bila zavarovana s pravico nad zemljiščem, ki je bilo več vredno od posojila. Ker je bil znesek posojila nižji od vrednosti njive, na kateri je bil zavarovan, kreditni mehanizem ustreza temu, kar so v Lombardiji poznali pod imenom »izročitveni činž« (v dobesednem prevodu izvirnika: *censo consignativo*) in je bil tam zelo razširjen v 17. in 18. stoletju.³⁵

Druga plat iste kreditne medalje pa je ta, da so bili na kreditnem trgu kmetje dejavni tudi v vlogi posojilodajalca. Že na podlagi relativno omejenega nabora zadev, ki smo jih tu predstavili in so vse povezane z enim in istim osrednjim likom, smo lahko opazili prisotnost dokaj širokega spektra akterjev, ki so na kraškem podeželju delovali kot posojilodajalci. V tej vlogi smo srečali vdovo iz kmečkega stanu, župana in bratovščino. V tem okolju se v zgodnjem novem veku bratovščine ponekod prepletajo z vaško skupnostjo (občina, komun), ta pa je lahko imela vlogo pri upravljanju s premoženjem vaške cerkve. V franciscejskem katastru nekatere občine nastopajo celo kot lastnice cerkvenih poslopij in nepremičnin. Ta vidik bo veljalo poglobiti z nadaljnjimi raziskavami. Vsekakor je vaške bratovščine mogoče razumeti kot nekakšen gospodarski in finančni zavod kmečke skupnosti, ki je izvajal

³³ Lazarevič, *Kmečki dolgovi*.

³⁴ Panjek, *Pravda o spornem hramu*. O nepremičninskem trgu na devinskem Krasu in drugje v Sloveniji glej npr. Panjek, *Land will tear us apart*.

³⁵ Faccini, *La Lombardia*, str. 41–63.

tudi kreditne posle, s tem pa odigral ekonomsko in ne nazadnje socialno vlogo v obliki nudenja finančne pomoči. Svojo materialno osnovo skozi daljše obdobje so bratovščine gradile na zapuščinah in na zaseženem premoženju insolventnih dolžnikov.³⁶ Poleg navedenih treh akterjev (vdova, župan, bratovščina) smo srečali tudi zunanje posojilodajalce, ki jih kljub pomanjkanju izrecnih indicov lahko razumemo kot meščane, delujoče na podeželju (Fattor in Ritterman).

Zadnje besede bomo namenili županom, posameznim pripadnikom ožjih vaških elit. Na položaju župana so se skozi generacije vrstili posamezniki ozkega kroga enih in istih družin ter rodbin. Svojo vodilno vlogo so bazirali na obsežnem premoženju, ki so ga vzdrževali tudi z nezanemarljivimi prihodki iz izvajanja županske funkcije ter z možnostjo poseganja po dobičkonosnih nepremičninskih in drugih poslih na osnovi svoje nadpovprečne gmotne situiranosti. K ekonomski gre dodati socialno moč, katere razsežnost smo lahko zaslutili v zrcalni obliki skozi padeč Ivana Černeta v neizprosno kolesje sodnih izvršb v trenutku, ko je izgubil položaj župana, ki ga je dotlej očitno implicitno ščitil.

Finančno sposobnost in poslovno širino kraškega župana v obravnavanem obdobju bomo ponazorili z drugim, zelo povednim primerom, in z njim zaključili brez komentarja, saj je dovolj ekspliciten in ga je mogoče razumeti s primerjavo tu podanih vrednosti. V šestdesetih letih 18. stoletja je Jožef Mohorčič, župan v Naklem (pri Škocjanskih jamah, v gospostvu Švarcenek), »mojstru Matiji Colja mizarju« posodil kar 500 dukatov (3.000 lir ali 667 goldinarjev kranjske veljave!) po 6 % letni obrestni meri za izgradnjo hiše v tedaj novo nastajajoči Terezijanski četrti v Trstu. Colja je hišo zgradil, posojilo je bilo zavarovano (dobesedno »zakoreninjeno«: *radicato*) s stavbo. V letih 1769 in 1770 je Colja hišo in nakopičene zamudne obresti do Mohorčiča prodal in predal najprej »mojstru Antonu Zidarju čevljarju«, ki je prevzel tudi njegove dolgove do drugega upnika, »mojstra Jožefa Vidmarja kovača«.³⁷ A vrnimo se k Mohorčičem. Pol stoletja kasneje v Naklem še vedno najdemo istoimenskega Jožefa Mohorčiča, ki je v franciscejskem katastru po stanu opredeljen kot župan (*Oberriechter*) in je lastnik enonadstropne stanovanjske hiše z dvoriščem, gospodarskim poslopjem, hlevom za tri konje in 12 glav goveda ter vodnjakom v skupni izmeri 1.500 m². Drugje v vasi ima še hlev za 200 ovac z dvoriščem (700 m²). Na tretji lokaciji pri Škocjanu ob strugi reke Reke je posedoval še pritlično stanovanjsko hišo z dvoriščem in gospodarskim poslopjem ter zraven še mlin s petimi pari mlinskih kamnov.³⁸

36 Panjek, *Statut in privilegiji*, 128–129, in Isti, *Vidno in navidezno* ter v obeh člankih navedena literatura.

37 Panjek, *Chi costruì Trieste*, str. 671–672.

38 AST, CF, SE, Naklo, 467.4 – Protocollo particelle edifici.

Viri in literatura

Arhivski viri

AST, ATTA: Archivio di Stato di Trieste, *Archivio Torre-Tasso Antico*, škatle 195.1 – 2. del, 196.1 in 202.1.

AST, CF, SE: Archivio di Stato di Trieste, *Catasto Franceschino, Serie Elaborati*, Tomaj in Naklo.

ŠAK, ŽT, MKK: Škofijski arhiv Koper, Župnija Tomaj, Matična knjiga krščenih, št. 3, 4 in 5.

ŠAK, ŽT, MKP: Škofijski arhiv Koper, Župnija Tomaj, Matična knjiga poročenih, št. 2.

Spletni viri

Slovenska biografija, Živic, Matija Valentin. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi903870/> (13. 9. 2022).

Slovenska biografija, Černe, Anton. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi165517/> (13. 9. 2022).

Literatura

Béaur, Gérard in Chevet, Jean-Michel, Institutional changes and agricultural growth. Gérard Béaur, Philipp R. Schofield, Jean-Michel Chevet in Maria Teresa Pérez Picazo (ur.), *Property rights, Land Markets, and Economic Growth in the European Countryside (Thirteenth – Twentieth Centuries)*. Turnhout: Brepols, 2013, str. 19–68.

Beguš, Ines, *Ekonomija in avtonomija Nadiških dolin v Beneški republiki*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015.

Corazzol, Gigi, *Fitti e livelli a grano. Un aspetto del credito rurale nel Veneto del '500*. Milano: F. Angeli, 1979.

Faccini, Luigi, *La Lombardia fra '600 e '700. Riconversione economica e mutamenti sociali*. Milano: F. Angeli, 1988.

Fontaine, Laurence, *The Moral Economy. Poverty, Credit, and Trust in Early Modern Europe*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2014.

Fornasin, Alessio, *Ambulanti, artigiani e mercanti. L'emigrazione dalla Carnia in età moderna*. Verona: Cierre edizioni, 1998.

Gestrin, Ferdo, Oris gospodarstva na Slovenskem v obdobju agrarne revolucije in prevlade manufakturne proizvodnje. *Kronika* 17, 2, 1969, str. 65–71.

Gestrin, Ferdo, Oris gospodarstva na Slovenskem v obdobju zgodnjega kapitalizma. *Kronika* 17, 1, 1969, str. 1–8.

Gestrin, Ferdo, Oris gospodarstva na Slovenskem v prvem obdobju kapitalizma (do leta 1918). *Kronika* 17, 3, 1969, str. 129–138.

Grafenauer, Bogo, Gospodarski obrat kmetije. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, I., Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana: SAZU – DZS, 1970, str. 619–651.

Hadalin, Jurij, Govorice in čenče v delu Albina Kjudra *Zgodovinski mozaik Primorske*. Pomemben kamenček v mozaiku pričevanj ali zgolj obrobni podatek? *Acta Histriae* 19, 4, 2011, str. 729–742.

Lazarevič, Žarko, *Kmečki dolgovi na Slovenskem. Socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848–1948*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994.

Panjek, Aleksander in Lazarevič, Žarko (ur.), *Preživetje in podjetnost. Integrirana kmečka ekonomija na Slovenskem od srednjega veka do danes*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2018.

- Panjek, Aleksander, Chi costruì Trieste. Edilizia, infrastrutture, mercato immobiliare e servizi tra pubblico e privato (1719-1918). Roberto Finzi. Giovanni Panjek in Loredana Panariti (ur.), *Storia economica e sociale di Trieste*, II, *La città dei traffici (1719-1918)*. Trieste: Lint, 2003, str. 643–758.
- Panjek, Aleksander, Fevdalna renta in agrarno gospodarstvo na Krasu na podlagi cenitev gospodarstev (1615-1637). *Acta Histriae* 12, 2, 2004, str. 1–72.
- Panjek, Aleksander, Kruh naredi človeka. Kdo je kdaj sit na primorskem podeželju v 17. in 18. stoletju. Mojca Šorn (ur.), *Lakote in pomanjkanje: slovenski primer*, Ljubljana: INZ, 2018, str. 25–41.
- Panjek, Aleksander, *Una grande sollevazione contadina in terra slovena. La rivolta di Tolmino del 1713*. Università degli Studi di Trieste, Facoltà di lettere e Filosofia, diplomska naloga, 1994.
- Panjek, Aleksander, Vidno in navidezno v franciscejskem katastru: Rodik (1819–1830). Irena Lazar, Aleksander Panjek in Jonatan Vinkler (ur.), *Mikro in makro. Pristopi in prispevki k humanističnim vedam ob dvajsetletnici UP Fakultete za humanistične študije, 1. knjiga*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2020, str. 187–211.
- Panjek, Aleksander. Pravda o spornem hramu. Običaj ustne kupoprodaje nepremičnin med kmeti na Krasu (Tomaj, 1619–1620). *Zgodovinski časopis* 70, 3/4, 2016, str. 290–312.
- Panjek, Aleksander. Statut in privilegiji komuna ali tabora Rihemberk (1556). Avtoportret sos seske pred izzivi ekonomskih, socialnih in okoljskih sprememb. *Goriški letnik* 42, 2018, str. 115–148.
- Panjek, Aleksander. Land will tear us apart. Family-farm division and real estate market in Slovenia (sixteenth to eighteenth centuries). *The history of the family* 27, 1, 2022, str. 54–81.
- Štuhec, Marko. *Besede, ravnanja in stvari. Plemstvo na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica 2009.
- Valenčič, Vlado, *Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne*. Razprave X/4, Ljubljana: SAZU, 1977.

SUMMARY

The black years and red numbers of Ivan Černe, mayor of Tomaj in the middle of the eighteenth century: rural debt and credit relations

Aleksander Panjek

The existence of a land market gives evidence of the right of peasants to dispose of farms and land, which is relevant for understanding the very foundations of agricultural society from both a social and economic point of view. Its functioning indicates the possibility of dynamic adaptation to conditions and thus a greater or lesser ability of peasants to actively respond to market opportunities by buying or selling land. An important aspect of the agricultural land market is its connection with credit relations, as land was an important basis for peasants to obtain loans and represented an opportunity for financial operations of enterprising peasants. In fact, the purpose of rural loans was not only to overcome temporary survival difficulties, but also to obtain financial resources for the implementation of entrepreneurial initiatives in non-agricultural activities. Already in the early modern period, credit operations in the countryside and peasant borrowing were a Europe-wide phenomenon, which is the subject of numerous researches. In Slovenia, there are not many such studies for the period before the nineteenth century.

The paper provides an insight into the nature and mechanisms of credit-debt relationships in the Slovenian countryside, basing on the case of the mayor in Tomaj and relying on records of real estate transactions between peasants in the Devin manor (Karst) in the eighteenth century. Therefore, it concentrates on seizures for the recovery of his debts. His case deviates from the average of the multitude of transactions and their actors, due to the number of cases in which he acted and due to the large value of the assets involved. Thus, his case cannot be considered representative in the sense of an average, but it shows many elements and characteristics of the land market between peasants in the Karst in the mid-eighteenth century, which are mostly less known: this especially applies to debtor-creditor relations.

In the first part, the credit and debt transactions of Ivan Černe are presented in a kind of thick description, often used in social history, although here it is permeated with economic data. Its purpose is to weave the entangled and hectic succession of plots and developments into a logical and comprehensible chronological sequence. In the second part, the article adopts a more economic-historical quantitative method, which gives a clearer image of the scope and value of Ivan Černe's credit transactions and debts, as well as their final outcome in the red numbers. In the concluding part, results and hypotheses are presented.

Six cases related to the loans and debts of Ivan Černe, which took place in the years 1753-1757, are discussed. They concern one confiscation of an unjustly acquired farm, one seizure of land from a non-payer of interest for a loan, two confiscations of land due to non-payment of interest (one of them in favour of the brotherhood that lent money to Ivan Černe) and two confiscations of land due to unpaid dowries. Bottom line, in his Ivan Černe lost property worth almost 2,700 Venetian liras or 540 Austrian guilders of German value. At local prices of the time, this amount corresponded to 13,822 litres of wheat, or 17,277 daily meals, which could feed as many as 47 people for one year! But if we exclude the expenses for both dowries from the calculation, we notice that Ivan Černe's financial failure amounted to only 141 liras. In the case of an important and well-off peasant family, such as the Černes in Tomaj, dowries were very high, in this case 1,000 Venetian liras each. As a result of the non-payment, the sums for default interest and court costs of lost legal proceedings have also accumulated. Such a high dowry corresponded to the value of the land, which with its crops could (almost) support one person throughout the year. Despite this, such high expenses did not significantly shake the economic situation of the Černe family, which remained among the wealthiest in the village of Tomaj even in the following decades.

The analysed transactions disclose that, in the middle of the eighteenth century, peasants in the Karst, at least in some cases, used the services of a notary to settle property relations and family disputes. Court proceedings were also used to resolve mutual claims arising from debtor-creditor relationships. At the same time, it appears quite clearly that peasants in the Karst resorted to borrowing, not only with the aim of bridging temporary economic hardship, but also for business reasons. The other side of the same credit coin is that peasants were also active as lenders. Even on the basis of the relatively limited set of cases presented, the presence of a fairly wide spectrum of actors is noticeable, who acted as lenders in the Karst countryside, such as a peasant widow, a rural mayor and a brotherhood (besides townspeople).